

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО • LITERARY STUDIES

УДК 821.161.2 – 13.09

DOI: <https://doi.org/10.31499/2415-8828.1.2023.281373>Валентина Біляцька* УКРАЇНСЬКИЙ РОМАН У ВІРШАХ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ:
СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

У студії розглянуто українські романи у віршах ХХІ століття Л. Горлача, В. Гончаренка, А. Гудими, І. Забудського, І. Козака, В. Марсюка, І. Павлюка, Р. Пастуха, О. Омельченко, М. Тютюнника, А. Шкуліпи, які характеризуються різновидністю жанрової номінації, аналізом нарративних структур, сукупністю ідей, концепцій, орієнтованих на висвітлення культурно-історичної спадщини минулого шляхом її множинного прочитання реципієнтом. Акцентовано на авторському (текстуальному) і класифікаційному (читацькому) режимі творення романів, який дає можливість з'ясувати історико-теоретичну динаміку текстуальних традицій, історію написання твору, що є ключем до комунікативного впливу на читача, сприйняття парадигми матриці жанру.

Ключові слова: роман у віршах, текст, жанрова номінація, автор, проблематика, формозміст.

Biliatska Valentyna. The Ukrainian novel in verse at the present stage: state and prospects of development.

The level of literary research on the geneological characteristics of the 21st century, marked by the expansion of the traditional genre system, has noticeably intensified. The purpose of the article is to consider the Ukrainian novel in the poems of the 21st century, to determine its genre originality (author's and reader's) as an important regulator of aesthetic communication. The object of research is the texts of novels in verse, prefaces to them, comments of authors and critics regarding the creation of texts and genre modification.

Ukrainian novel in poems of the 21st c. is characterized by the analysis of narrative structures, a set of ideas, concepts aimed at highlighting the cultural and historical heritage of the past through its multiple reading by the recipient. Emphasis is placed on the author's (textual) and classification (reader's) mode of their creation, which makes it possible to clarify the historical and theoretical dynamics of textual traditions, the history of writing, is the key to communicative influence on the reader, perception of the paradigm of the genre. The plots of Ukrainian novels in verse are presented in accordance with the principles of the postmodern era with a radical rethinking of aesthetic, spiritual, philosophical foundations of human existence and a new concept of worldview, focused on personal experiences of socio-cultural challenges, mental breakdowns and political crises.

The study examines Ukrainian novels in poetry of the 21st century by L. Horlach, A. Hudyma, I. Kozak, V. Marsyuk, R. Pastuch, I. Pavlyuk, O. Omelchenko, M. Tiutiunyk und A. Shkulipa, who created the following genre varieties, were considered: historical novel in verse, historical poetry novel, novel-song, novel-meditation in poetry, satirical, grotesque novel in verse, virtual novel, autobiographical novel in poetry, whimsical novel in verse, historical-philosophical-fantasy novel-essay, lyrical novel in verse, novel-trilogy in verse, a lyrical-musical novel in verse. In these novel structures, the past and the present are mutually projected onto the future, spiritually constructing it, forming moral and ethical norms, canons of national consciousness.

Thus, emphasizing the genre modification of the modern Ukrainian novel in verse, various examples of its genre varieties, we took into account the author's and reader's genre definition, because the structural isolation and semantic definition of the genre are related to the author's origin, looseness and devotion – with the reader. This does not mean that the creative design of the text is localized in the sphere of the author, and the semantic life after the design belongs to the sphere of the reader. Ukrainian novels in the poems of the 21st century are designed for the real world; they are carriers of aesthetic comprehension of national identity, new landmarks in space human / world with a wide range of

* Валентина Біляцька, доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри філології та мовної комунікації Національного технічного університету «Дніпровська політехніка» (Дніпро, Україна); e-mail: valentina.p@i.ua.

significant events, cultural types, internal image-structural and compositional-poetic organization, genre-style and genre-content diversity, which requires further, more thorough research.

Keywords: novel in verse, text, genre nomination, author, problems, form and content.

Постановка проблеми. У світовій культурі доведено, що національна література є розвиненою, якщо вона має повноцінний поетичний епос. Українська поетичний епос кінця ХХ – початку ХХІ ст. – це художньо-історичні документи етико-естетичного осмислення української історії в «драматизмі та героїці, у багатостраждальності нашої землі. Тут – широкий спектр щедро (в щедрості лаконізму) виписаних натур, що в сукупності своїй створюють враження глибини й потуги народного життя. І вічні питання людського духу, що постають не абстрактно, а в усій предметній конкретності національного буття, через його соціальні, моральні, політичні конфлікти» [Дзюба 2011, с. 40]. Сюжети сучасних українських романів у віршах викладено відповідно до засад епохи з докорінним переосмисленням естетичних, духовних, філософських підвалин людського існування та нової концепції світовідчуття, зосередженої в особистісному переживанні соціокультурних викликів, ментальних зламів і політичних криз.

Український роман у віршах ХХІ ст. – це тексти новітньої доби, які характеризуються осягнення національної ідентичності, знакових подій, культурних типів, внутрішньою образно-структурною й композиційно-поетичною організацією, жанрово-стильовим та жанрово-змістовим розмаїттям. Інтерес до роману у віршах на сучасному етапі вмотивовано «розширенням теоретичних знань про родові і жанрові утворення, відкриттям у літературі non-fiction, посиленою увагою митців до висвітлення масштабності художнього мислення, порушених проблем, органічного поєднання жанрових традицій (фольклорної поліфонії, лірики, епосу, драми) й індивідуального стилю» [Біляцька 2017, с. 5], що потребує подальшого ґрунтовнішого дослідження.

Актуальність теми дослідження. Рівень літературознавчих досліджень щодо генологічних характеристик ХХІ ст. помітно активізувався. Попри наявність студій наукового осмислення проблемно-тематичної насиченості, ідейно-образної структури, індивідуальної форми, взаємодії національних і світових традицій роману у віршах на літературному рівні, поки не сформовано його максимально об'єктивного жанрового коду. Це студії про поетикальну систему твору конкретного письменника (переважно історичні романи у віршах Л. Костенко та Л. Горлача). Спроби ж осмислити й розкрити моделі нових культурних патернів у проекції на структуру сучасного українського роману у віршах представлено науковими працями В. Біляцької [Біляцька 2017], М. Васьківа [Васьків 2009], І. Дзюби [Дзюба 2011], Є. П'ятковської [П'ятковська 2012], О. Федько [Федько 2018], проте аспекти жанрової своєрідності, стану та перспектив розвитку українського роману у віршах ХХІ ст. не розкрито всебічно. **Мета статті** – розгляд українського роману у віршах ХХІ ст., визначення його жанрової своєрідності (авторської і читацької) як важливого регулятора естетичної комунікації. Об'єктом дослідження є тексти романів у віршах, передмови до них, коментарі авторів та критиків щодо творення текстів та жанрової модифікації.

Виклад основного матеріалу дослідження. За твердженням Цв. Тодорова, літературний твір не може існувати поза жанром. Жанри як внутрішньо теоретичні дискурси науковець розмежовує на історичні й теоретичні. Ця класифікація базується не на зіставленні творів різних епох, а на абстрактній

гіпотезі, згідно з якою «суб'єкт висловлювання є найбільш важливим елементом літературного твору, і, залежно від природи суб'єкта, можна виділити логічно вираховану кількість теоретичних жанрів» [Тодоров 2006, с. 16]. Новий жанр, – на його думку, – завжди є трансформацією одного чи кількох старих жанрів: «завдяки інверсії, завдяки переміщенню, завдяки комбінуванню» [Тодоров 2006, с. 27].

У процесі еволюції український роман у віршах став явищем літературного процесу, він видозмінюється, оновлюється за рахунок міжжанрових, міждисциплінарних зав'язків, синтезу літератури з наукою і публіцистикою, тісної взаємодії різних видів мистецтва. Роман у віршах XXI століття – це синтетичний ліро-епічний жанр, що має певне смислове наповнення, у якому поєднано «багатоплановість, об'єктивну епічність наративу з ліричною суб'єктивністю автора та інші домінуючі структурно-смислові ознаки» [Біляцька 2017, с. 27]; у якому «ліризований нарратив розгортається у певній віршованій формі... збагаченій епічними характеристиками» [Ковалів 2007, с. 348]; мотивується унікальною здатністю реагувати на зміни «в ментальному та реальному просторі людини» [Бовсунівська 2015, с. 72]. Зберігаючи певну сукупність жанрових структур, вільно відноситься до конкретного змісту, одні елементи залишає без змін, інші – «генералізує».

Українські поети в XXI столітті створили найрізноманітніші зразки жанрових різновидів роману у віршах, а саме: *історичний роман у віршах, історичний віршований роман, роман-пісня, роман-медитація у віршах, сатиричний, гротескний романи у віршах, віртуальний роман, автобіографічний роман у віршах, історико-філософсько-фантастичний роман-есе, химерний роман у віршах, ліричний роман у віршах, роман-трилогія у віршах, лірично-музичний роман у віршах*.

Більшість романів у віршах означеного періоду є *історичними* за визначенням і автора, й читача, наприклад «Батурин» (2001) Івана Шкурая, «Мотрині ночі» (2005) Катерини Мотрич, «Вінок Роксолани» (2008) Марії Балашової, «Мазепа» (2010) та «Мамай» (2010) Леоніда Горлача.

В основі сюжету історичних романів у віршах – масштабність, «сюжетне самовиявлення» історії (М. Сироток), художня «достовірність матеріалу» (М. Ільницький), соціальні сили визначають «історичний конфлікт і його зміст» (А. Гуляк), документ «одягнений» у відповідну художню форму (С. Андрусів), репрезентується «життя справжніх історичних осіб» (Л. Александрова), наявність історичної особи чи події, що збереглися в «народній пам'яті» (В. Щербина), позитивний герой, у якому втілено «прогресивні тенденції історії» (С. Петров), відбувається активізація художньої свідомості з «активізацією історичних процесів» (Л. Тарнашинська), відроджується історична пам'ять як невід'ємна риса самоідентифікації українського народу [Біляцька 2017, с. 119].

У сучасних романах у віршах часто авторська жанрова номінація стоїть у позиції підзаголовка, виконує функцію зовнішнього маркера й доповнює формальний пласт твору, посилює смисловий компонент. Наприклад, у підзаголовку до твору «Мотрині ночі» авторське визначення – *історичний роман*. Зокрема, у творі відводиться особлива значущість у творенні художньої версії історичного буття, головним героєм є історична особа: політик, полководець, суспільний діяч, який стабілізував життя народу, дбав про освіту і культуру, розбудовував церкви й не мислив себе без України: «Без України я, як птах без неба і без крил, / Як та ріка широка, у якої пересохли води. / Мойсей-невдаха – є пустеля катма сил» [Мотрич 2005, с. 96].

У передмові Катерина Мотрич наголосила, що «Мотрині ночі» – це роман, який базується на історичних фактах і розповідає про любов Івана Мазепи й Мотрі Кочубей, але в контексті того, як Україна втратила все – аж по сьогодні: «Таж навкруги розверзлася страшна руїна. / Таж кожна мить випалює кривавий слід. / Як паралітик, стогне-плаче Україна» [Мотрич 2005, с. 25].

Історичні віршовані романи – такий жанровий підзаголовок дав своїм творам «Маруся Богуславка» (2007), «Бунтарська галера» (2015), «Іван Сірко» (2016) Микола Тютюнник. Вирізнити жанрові модифікації між романом у віршах і віршованим романом досить важко. Однією з найважливіших структурних ознак роману у віршах, на думку Б. Іванюка, є образ автора, який дає підставу деяким фахівцям вважати його головним героєм твору. Деміургічна присутність автора в художній реальності твору надає роману у віршах властивості ліричного роду, а настанова на оповідність зумовлює його епічність. Відрізняє роман у віршах від віршованого роману «епічна орієнтація» [Лексикон 2001, с. 496].

За твердженням М. Тютюнника, віршованим текстом йому легше привернути увагу читача, до душі процес написання поетичного епосу, пошук рими, фольклорних зразків, образів-символів, національно-історичних, морально-психологічних чинників. Сюжети цих романів розгортаються на тлі важливих історичних подій в Україні та за її межами (переважно XVI–XVII ст.), коли український народ потерпав від грабінницьких набігів кочових орд, соціального, національного та релігійного гніту «сусідів». Наприклад, у «Марусі Богуславці» М. Тютюнник обґрунтував нову ідейно-естетичну концепцію, пов'язану не лише із образом Марусі Богуславки, а й із самою сутністю історичного часу. З дванадцяти частин твору назви чотирьох – «Андрусівська змова», «Похід на хана», «Майдан», «Кафа» налаштовують реципієнта на масштабні історичні картини. Деякі події в романі подаються з історичною достовірністю, вказуються конкретні дати, деякі носять узагальнюючий характер, читач сам визначає час. Зокрема, друга частина починається історичною довідкою, що в 1667 році у «...білоруському селі Андрусові було укладено таємну угоду між Росією і Польщею без участі української сторони» [Тютюнник 2021, с. 21], якій автор дає художню інтерпретацію: «Яка ж тоді Українонька до Дону, / Коли її знов ладні шматувать?... / Бо змова ця – Переяславу зрада! / І правдоньки ж ніде не відшукать» [Тютюнник 2021, с. 121].

Герої віршованих романів М. Тютюнника – бранка Маруся Богуславка, кошовий Запорозької Січі Іван Сірко, учасник визвольної війни під проводом Богдана Хмельницького Роман Каторжний – взірці волелюбного духу наших пращурів, узагальнений образ ментального ідеалу. Романи у віршах М. Тютюнника історичні, але позначені етноестетизацією фольклорних текстів: звернення до епічної поезії та народної стилізації, сюжетів, тропіки, ритміки з виразними ознаками народної пісні; трансформування народнопоетичних елементів у художні; цитування, застосування ремінісценцій та алюзій з фольклорних джерел. У творах достовірно передано особливості народного побуту, звичаїв і обрядів того часу. Тексти романів спонукають до філософських роздумів про майбутнє нашого «чарівного краю», який «колись ще стане на землі цій раєм!» [Тютюнник 2021, с. 231].

Усі історичні романи Андрія Гудими надруковано в епопеї «Україна – це доля» (2020), у якій представлено тисячолітню художню історію України в ліро-епосі. Глибина подій сягає тисячолітньої давнини – від заснування Ярославом Мудрим форпосту Київської Русі, Білої Церкви – до сьогодні. «Епопея зумовлена художнім осягненням переломних моментів національної історії,

масштабних проблем, що постають перед нею» [Ковалів 2007, с. 348]. В епопеї «Україна – це доля» діють понад чотири сотні літературних персонажів, від розповідача, особа якого співвідноситься з авторським «Я», до легіону відомих історичних особистостей (Іван Богун, Іван Мазепа, Криштоф Косинський, Северин Наливайко, Устим Кармалюк, Максим Залізняка, Іван Гонта) і безсмертної «Небесної Сотні» Євромайдану-2014. У цьому виданні, крім нового роману у віршах «Іван Богун», поем «Замкова гора», «Комбат», «Трете прищестя» (жанрово більше подібні до роману у віршах), надруковано й романи, що вийшли у світ раніше: «Северин Наливайко», «Сповідь Мазепи», «Клекотіли орли», «Устим Кармалюк». Автор зазначив, що сфокусував увагу в епопеї на відтворенні «епохальних переломів у житті українського народу, на відображенні подій, що мали і мають вирішальне значення для багатьох поколінь. Поеми та віршовані романи, в окремішності своїй, можна без усяких натяжок назвати «циклами», які поєднані спільною історичною тематикою» [Гудима 2020, с. 747].

Романи у віршах А. Гудими – це своєрідне дзеркало важливих і драматичних подій, процесів, постатей української історії, які є національними символами з виразною змістовністю й наділені «націєоб'єднуючою функцією» (Г. Клочек), в очах яких: «лиш відвага і свята невинність, / жадання бою і палка любов / до України, отчизни» [Гудима 2020, с. 228]. Генологічною ознакою його творів у розкритті історичного тла є реальні свідчення, літописи, артефакти, по-новому змодельовані в сюжетах як невід'ємний естетичний та суспільний концепт.

Жанрові підзаголовки книжки «Мамай. Мазепа» (2010) Л. Горлача – *історичні романи у віршах*. У «Мазепі» документальна основа з художньою фантазією набувають першочергового значення і є для реципієнта запорукою вірогідності авторського потрактування образу, прототипом якого є непересічна особистість – Іван Мазепа. Авторіві по-новаторському вдалося «оприЯвити» (Л. Тарнашинська) істинні дії гетьмана Мазепи (1687–1709) – борця за державність України, бо: «Не Україну бачив я – руїну» [Горлач 2010, с. 157], шанувальника мистецтва, науки, прихильника релігії. Роман у віршах про Івана Мазепу вирізняється оновленням жанрових традицій, складається з одинадцяти розділів, «Інтродукції» та «Епілогу», у яких «пролітає» життя гетьмана, нерозривно пов'язане з буттям України, «збитої на коліна» Петром І; осмисленням проблем національної пам'яті, філософською наснаженістю, «правдивим дзеркалом» життя й діяльності гетьмана. Сюжет твору фокусується не на стрімкому злеті гетьмана, а на його «погірклих в тумані» роздумах про «державний хрест» на драматичному падінні після поразки під Полтавою й долі вигнанця.

Визначення жанру твору – один із найважливіших регуляторів естетичної комунікації, але найчастіше він «народжується письменником інтуїтивно» [Бовсунівська 2009, с. 52]. Не завжди маркування жанру твору чи жанрового різновиду авторами відповідає визначенням реципієнтів та дослідників (особливо романів у віршах).

До авторського жанрового визначення твору «Мамай» – *історичний роман у віршах* – варто додати уточнення – *хімерний*. Л. Горлач у романі у віршах подає згадки про реальні історичні особи, історичні факти (особливо часів козаччини), а підґрунтя багатьох хімерних ситуацій міфологізованого козака-характерника у творі взяте з народних уявлень. Мамай у творі наділений багатьма містичними й фантастичними рисами: володіння магією, бачення майбутнього, уміння впливати на свідомість, лікувати смертельні рани, навіть оживляти мертвих.

«Химерність» спирається на дві традиції – фольклорну й літературну, яку пов'язують із періодом бароко. Пейзажі, портрети, події, ситуації, у які потрапляє легендарний характерник герой Мамай, є втіленням феномену національної пам'яті, розмаїття усної розмовної лексики увиразнюють химерність як жанрово-стильову домінанту.

Композиція роману у віршах Леоніда Горлача «Мамай» відповідає авторській еволюційній парадигмі жанру (перу митця належить низка історичних романів у віршах: «Ніч у Вишгороді», «Слов'янський острів», «Чисте поле», «Перст Аскольда», «Мазепа», «Мамай»). Художній час у «Мамаї» утворює своєрідну вісь, що наскрізь поєднує минуле, теперішнє й майбутнє, а простір окреслює як реальний (міста і села України), так і фантастичний топоси (рай, пекло), якими подорожує козак, а разом із ним – й оповідач.

Мамай у романі у віршах Л. Горлача є охоронцем України і її народу, він не рівний Богу, але володіє магичною силою, безцінною для України: «Вмирає все, приречене померти. / Та є ще дух, є пам'яті зерно» [Горлач, 2010, с. 32], і її втілення – образ безсмертного козака. У романі наголошується на магичній силі слова, головне призначення якого – підносити дух людей, пробуджувати з невольницького сну, викривати суспільні вади. Український народ об'єднують її духовні поводири – поети, на чолі яких – Мамай: «Я вже тисячі літ лиш одне пам'ятаю: / буде жити Мамай – не погине народ...» [Горлач 2010, с. 142].

Концептуально-теоретичне моделювання роману у віршах на сучасному етапі не можна розглядати, не врахувавши авторську «жанрову свободу», авторське жанрове визначення, адже за письменником закріплюються і доміанти індивідуального стилю, і «любов» до жанру. Н. Копистянська зазначила, що у вивченні питання взаємозбагачення жанрів літератури й різних галузей науки, варто враховувати й «авторські жанрові визначення, особливо ті, які вказують на зв'язок з іншими жанрами, літературними родами, видами мистецтва» [Копистянська 2005, с. 18]. На думку ж Н. Бернадської, генологічну ситуацію сьогодні «не прояснюють й авторські жанрові визначення, які часто вводять в оману» [Бернадська 2015, с. 75].

В авторській жанровій номінації ліро-епосу Івана Козака «Доле наша, хто ти?» (2005) подано самотність художнього осмислення жанру – *роман-трилогія у віршах* («Покута», «Прозріння», «Сповідь»). Його роман у віршах «Віків передзвони. З уст краян, а й болі серця» (2001), як і роман-трилогія – це ліро-епос про драматичну історію закарпатців й населення усєї України: голод, безробіття, еміграція, особливо за часів тоталітарної дійсності, вказують на нерозривний зв'язок із етнічним духовним світом, подоланням життєвих та «національних хвороб»; це опис національних звичаїв і традицій з уведенням у текст народнопоетичних зразків та синтезом регіональної специфіки, це щире співчуття тяжкій долі рідного народу, що дає підстави визначити їх як *історичні романи у віршах*.

До назви твору «Віків передзвони» І. Козак додав «з уст народу, а й болі серця», бо в ньому поєднано суб'єктивні узагальнення народних легенд і переказів й індивідуальна суб'єктивність погляду. Цей роман присвячено життєвим подіям невеличкого села Тур'я-Ремета Перечинського району Закарпатської області, зокрема постаті сільського листоноші Федора Фекети, якому односельці на знак вдячності за самовіддану і часто безкорисливу працю в середині ХІХ століття встановили пам'ятник. Структурно роман «Віків передзвони» подібний до народної думи: складається із «Заспіву» («заплачка»), основної частини («власне думи») й «Виспіву» («славословіє»), переважають

дієслівні рими, чітка й хронологічна фабульність, описова манера оповіді, яка має потужний ліричний струмінь. Авторські відступи у творі, ототоженні зі своєрідними філософськими рефлексіями, лаконічні пейзажні замальовки, проникнення у внутрішній світ героя, яскраво виражений прийом ретардації (уповільнення розповіді через вкраплення авторських відступів, непередбачувану зміну віршованого розміру).

Часто поети свій ліро-епос жанрово позначають як *роман у віршах*: «Сповідь Мазепи» (2003), «Іван Богун» (2020) Андрій Гудима; «Син вишні» (2002) Полікарп Шабатин; «Асмілла» (2006) Олександр Кузьменко; «Донецька прелюдія» (2003), «Московський час» (2010) Василь Марсюк; «Берест» (2011) Анатолій Шкуліпа; «Наш великий пророк Тарас Шевченко» (2013) Віталій Матеуш. Жанрова матриця цих романів у віршах доповнюється елементами автобіографічного, біографічного, історичного, філософського, сатиричного твору.

Роман у віршах «Берест» (2011) Анатолія Шкуліпи варто розглядати як *історико-філософський*. У ньому з історичною достовірністю розкрито події в Україні ХХ ст. при тоталітарному режимі та події початку ХХІ ст., Помаранчевої революції в незалежній уже державі. Оповідаючи про життя простого українця, А. Шкуліпа закликає воскресити в історичній пам'яті народу події Другої світової війни, буття українця Олексія Береста, який здійснив героїчний подвиг – підняв прапор Перемоги над рейхстагом, але був викреслений зі списку нагороджених через те, що він українець. На жаль, правда про ті події та визнання до Олексія Береста прийшли посмертно лише за часів незалежності України, адже історію в тоталітарному суспільстві вивчали так, як бажали того «генсеки».

У романі у віршах «Берест» порушено буттєві проблеми, «художній наратив філософського змісту, відповідні поняття видозмінені в образи, розповідь, набирають переконливості» [Ковалів 2007, с. 535], у віднайденні істини. Ліричне начало твору «спрямоване на філософське осмислення світу, людини, вияв філософських поглядів ліричного героя на онтологічні та екзистенційні проблеми» [Ковалів 2007, с. 534]. Для філософського ліричного твору характерне «специфічне укрупнення думки, тяжіння художнього часу і художнього простору до максимального розширення» [Лексикон 2001, с. 594].

Назви підрозділів роману допомагають розкрити самоусвідомлення героя як суб'єкта дії законів буття: «Філософія дитинства», «Філософія безодні», «Філософія мрії», «Філософія поступу», «Філософія моменту», «Філософія правди», «Філософія безвідповідальності», «Філософія ризику», «Філософія почуттів», «Філософія осмислення», «Філософія тіней», «Філософія слави», «Філософія патріотизму», «Філософія виживання» тощо. Хоча, на думку Т. Бовсунівської, філософським романом може називатися той твір, у якому синтезована принципово нова система світоглядних засад, нова картина світу; романи, які перенаповнені філософемами не завжди належать до цього жанру, оскільки часто презентують вже існуючі філософські системи, або навіть рекламують їх [Бовсунівська 2015, с. 248].

Роман «Берест» має складну образно-структурну й композиційно-поетичну будову: замість прологу «Історія проростання Берестом», п'ять частин, які автор назвав блискавками: «Повишувала доля нас навкіс», «Йоли-пали, генерали!», «Не на медалях тримається світ», «Є чого кричать сичам», «Від смерті і до воскресіння» і замість епілогу «Чого не відбереш». Кожен *розділ-блискавку* поділено на вісім, дев'ять частин – *вихри* з назвами, у яких містяться філософські

роздуми, народна мудрість, наслідки суб'єктивних та історичних факторів на психологічному рівні, які не можна ні вилучити, ні забути, зв'язки з позатекстовою реальністю й реальним героєм до прикладу: «На тому світі музики нема», «Подумаєш – мокріє чуб», «Злість, наче камінь, не візьмеш у руку», «Не в'яжуться нерви у вузол», «Не заростають злочини травою». Частина названо *блискавки й вихрі*, бо життя головного героя – це суцільна негода: блискавки, громи, дощі, після яких Берест знаходив у собі сили продовжувати жити, бути гідним свого роду й звання людини.

Романи у віршах «Донецька прелюдія» (2003) та «Московський час» (2010) Василя Марсюка – це поетична біографія поета, тому варто розглядати їх як *автобіографічні романи у віршах*. Романи не номінуються поетом як автобіографічні, але вони наповнені фактами, обставинами власного життя, свідком яких був автор. Ретроспективний та рефлексійний характер нарації у цих романах визначає особливості розкритої в них авторської позиції: публічний простір домінує над приватним, а ліричний герой, він же автор, є головною дійовою особою описуваних подій.

У «Донецькій прелюдії» є згадки про дитячі та юнацькі роки на тлі репрезентації суспільного життя ХХ – початку ХХІ ст. крізь призму подробиць особистого життєпису, відтворено долі реальних людей, знайомих і друзів, тих, хто має пряме чи опосередковане відношення до автора. Автобіографічна пам'ять є основою романів у віршах із опорою на «пам'ять героя, а документи та інші матеріали служать їй додатком у процесі пригадування» [Бовсунівська 2015, с. 137]. За твердженням Т. Бовсунівської, автобіографія може реалізуватися в різних жанрових утвореннях, але до найпоширеніших модифікацій жанрів *non-fiction* належить автобіографічний роман. «Чим більше актуалізується особистість у системі цивілізації та світогляду сучасної людини, тим більше уваги приділяється цьому жанру, тим більшим стає термінологічний апарат автобіографічної критики» [Бовсунівська 2015, с. 136].

В основу роману «Московський час» покладено «відрізок» дворічного стаціонарного навчання (1975–1977 рр.) Василя Марсюка на Вищих літературних курсах при Літературному інституті в Москві, тому правдивість і реалістичність автобіографічної розповіді є основою сюжету, яка проявляється на всіх поетикальних рівнях. Твір складається із трьох розділів поезій, написаних у різні роки («Несподівана радість», «Московський роман» і «Запізнілий лист»), хоча в структурному komponуванні не простежується чітка хронологічна послідовність, більшість поезій датовані роками навчання, як правило, мають своєрідне продовження. У романі «Московський час» синтезовано як сюжет, систему персонажів, характери, які еволюціонують упродовж дії, осмислення магістральних проблем буття людини й суспільства, так і емоційність, ліричні відступи, у яких виражено авторські почуття, роздуми, спогади.

Роман у віршах Ігоря Забудського «Малюнки долі» (2008) – це оригінальний жанровий новотвір, *роман у ліричних циклах*. Починається прологом-диптихом «Ключі пам'яті, або замість прологу» і складається з двадцяти трьох циклів поезій, які вибудовано сюжетно. Науковці й читачі означили збірку поезій-циклів автобіографічним романом у віршах. Жанрове номінування «Малюнків долі» автор теж підтвердив, хоча й не планував укладати в сюжет поезії, коли їх писав. Зі слів поета, у роман увійшли вперше вірші, у яких захотілося «виболитися» словом, подати «спогади-бджоли» про трагедію життя. Вірші книжки – це поезії-спогади, поезії-сповіді, поезії-роздуми про нелегку долю

людини, яка з дитинства втратила здатність рухатися фізично, але зросла духовно, про постійну внутрішню боротьбу з життєвими труднощами: «Найвищий дар з усіх, що пропонує Небо, / Це друзі, і вони – найбільше надбання» [Забудський 2008, с. 112].

До збірки «Малюнки долі» увійшли й авторські графічні роботи, виконані за унікальною технікою – перо й кольорова туш. 2008 року Ігор Забудський отримує премію «Філантроп-2008» – єдина нагорода у світі, яка присуджується людям із обмеженими можливостями за видатні досягнення інвалідів у галузі культури й мистецтва: «Я маюю ліси і Літа, / Зелені кори моховиння. / Тінь моєї душі – Самота, / У малюнках стає світлотінню» [Забудський 2008, с. 78].

Для роману-пісні «Мама-Марія» (2008) Григорія Лютого характерна настанова на жанровий експеримент, застосування моделей і форматів жанру *пісні*. Це поетична міфотворчість письменника (поєднання надпобутового в побутовому), своєрідна схема асоціацій-настроїв, україноцентричний роман, пісня про «матір українського народу, про наших матерів і бабусь, чії вінчальні сукні зацвітають в скринях і прискринках!» [Лютий 2008, с. 363], про «причетність» до долі земляків. Наскрізний образ твору – Україна – уособлений у маминій пісні, піклуванні за кожную людину від народження й аж до Того Світу, коли «знов стаєм ломикаменем» [Лютий 2008, с. 43].

У «Мамі-Марії» більше п'ятдесяти вставних пісень і «пісеньок» (недарма авторська жанрова номінація – роман-пісня), які уже в назвах несуть ідею твору: «Земле рідна, земличенько...», «Самобранка», «Моя щаслива хатиньонько», «Із душі павутинонька...», «Над рікою життя мого», «Наплакало дурне серце криваву рану», «Як виходили в похід, та й махновці», «Вишня-Всевишня», «Гей, козаче...» «Різдяні свята» тощо. Пісня в романі – це і наскрізний образ, і жанр-вставка, й ідея твору: «Родило поле нашому роду / Пісенний хліб, а ще – народні рани.» [Лютий 2008, с. 42].

Для роману-пісні Григорія Лютого характерна розгалуженість сюжетних ліній, стрижнем яких є головна героїня Марія, яка ідентифікується з Божою Матір'ю, Матір'ю українського народу, що не має ні часових, ні просторових кордонів, із рідною Матір'ю поета та виконує функцію об'єднувального ядра, навколо якого зосереджуються всі персонажі – Автор, Літописець, Богдан, Скрипаль, Притика, Салій, Вічна Гостя, знахарка Горголя, Гафія, Час, – котрі додають свої вагомі штрихи до літопису тоталітарної дійсності в Україні.

Авторське жанрове визначення «Паломника» (2017) Ігоря Павлюка – *роман-медитація у віршах* спонукає реципієнта на осмислення проблем онтологічного, екзистенціального гатунку з філософськими узагальненнями. Обравши медитацію як художню нарацію, автор роману у віршах прагне докопатися до пракоренів розуміння себе й народу, в інтонаціях-роздумах розкриває історію душі ліричного героя. Функційно маркована лексема *душа* (вжито майже 240 разів) є одним із важливих засобів художньої експресії, втіленням мистецької концепції відображення дійсності й необхідним конструктивним елементом текстової тканини роману у віршах І. Павлюка, що сприяє виникненню відповідних добі емотивних і мисленневих асоціацій в осягненні людського буття [Біляцька 2021а, с. 84].

«Паломник» автор називає «духовною дитиною» й починає його передмовою «Вертикаль. Молитва перед сповіддю». У поетичному наративі «Паломника» медитативне звучання розмови подорожнього з самим собою, зі Всевишнім допомагають розкрити містичні образи – Голос Літописця, Внутрішній Голос, Зміна Ритму. «Авторське жанрове визначення і назва твору, оповідь ліричного

героя налаштовують на релігійно-літературне заглиблення, адже він творився в період змін світогляду: з метафізичного на релігійний. Медитативність є найхарактернішою рисою певних містичних формул, котрим надається властивість впливу на перебіг подій, апеляція до Ісусового імені в християнсько-аскетичній практиці» [Bilacka 2021b, с. 286].

За словами автора, він писав цей роман, бо шукав свою молитву – розмову з Універсумом: «Я врятувавсь молитвою й постом. / Я врятувався Духа вертикаллю, / Коли пішов смиренно за Христом, / Не захлинувшись чорною печаллю» [Павлюк 2018, с. 118].

Романи у віршах «Парад химер в Кіровограді» (2000) Валерія Гончаренка та «Грім» (2002) Романа Пастуха хоча й відрізняються низкою формальних та змістових показників, рівнем художньої майстерності, однак пов'язані з естетикою гротеску, сатири, бурлеску, іронії. В основі сюжету романів – мотив подорожі. У творах порушено суспільні проблеми ХХ століття пострадянської, посттоталітарної, незалежної України. Авторське жанрове визначення «Параду химер в Кіровограді» Валерія Гончаренка – *гротескний роман у віршах*, «Грім» Романа Пастуха – *сатиричний роман у віршах* є свідомою настановою на творення нової модифікації жанру, яка якнайглибше б розкрила ідейно-тематичне й проблемне навантаження, що «найбільше залежить від світоглядних видозмін та підсвідомих імпульсів письменника, які часто дуже важко ідентифікувати» [Бовсунівська 2015, с. 11].

В основі сюжету *гротескного роману у віршах* В. Гончаренка – дивовижна поява козака-характерника Мамає в українському місті Кіровограді (нині Кропивницький), у якому, не зважаючи на часи незалежності, масштабні негаразди суспільства, панує задушлива атмосфера радянського минулого. Архітектоніка «Параду химер в Кіровограді» включає десять глав і своєрідну післямову-звернення до читача. На початку кожної глави автор графічно виділяє курсивом лаконічний і оригінальний переказ її змісту з метою зацікавити читача, стимулювати до того, про що буде йти мова далі. Ці «перекази» підкреслюють характерний гротескний стиль оповіді, завдяки нагромадженню влучних художніх засобів (епітети, метафори, семантична тавтологія), прийомів недовомовленості, парадоксу.

«Грім» Романа Пастуха – це *сатиричний роман у віршах*, містить саркастичний, осудливий пафос та викривальний тон. У ньому герой УПА повернувся з потойбіччя і мандрує по всіх інстанціях влади України, від сільської до державної, до Президента, щоб засвідчити свою особу, отримати посвідчення. Поет, розкриваючи мандри національного героя, показав масштабні негаразди країни, із особливим боєм говорить про те, що нащадки нехтують і «місцями пам'яті», і «героями» (П. Нора).

У романі у віршах В. Гончаренка і Р. Пастуха має місце так зване жанрове «вкраплення» – *видіння*. Поети використовують видіння як художній прийом, своєрідну форму умовності зображення оточуючої дійсності. За висновками Т. Бовсунівської, видіння органічно вплітаються в сучасні романні форми, як включений жанр, який сприяє розширенню інтертекстуальних меж. У Середньовіччі «домінуючою формою видіння була екстатична подорож душі в іншому світі» [Бовсунівська 2009, с. 448]. Надалі форми урізноманітнюються: на місце сакрального «приходить насамперед екстаз любовний (ще політичний, а врешті комічний, сміховий, пародійний)» [Бовсунівська 2009, с. 448].

Автори висміюють людські й суспільні вади незалежної України доводять, що морально-етичні норми формують не людину з новим типом свідомості, а

масового споживача, типологічно схожого на соціальний феномен «радянської людини».

У доробку Андрія Гудими не лише історичний ліро-епос, у якому історичні події змальовано в тісному взаємозв'язку з долею людини, через життєві перипетії конкретної особистості, а й інші авторські жанрові номінації. «Браїлівська рапсодія» (2019) – це *лірично-музичний роман у віршах* про перебування в Україні (Браїлові та Сьомаках) композитора Петра Чайковського, якого українські ландшафти, люди, пісні надихали на створення музичних шедеврів. До кожного з одинадцяти розділів автор подає біографічні дані композитора, цитує його записи, і головне – кожний розділ подано під музичний супровід. Наприклад, до розділу «Найщиріший друг» – музичний супровід: романс «О якби ти могла»; до «Душа померла і воскресла» – музичний супровід: п'єса для скрипки «Скерцо»; до «Тужливо лебеді трубили» – музичний супровід: романс «Вечір» тощо. Перебуваючи на Жмеринщині 1878–1880 років композитор написав оркестрову сюїту «Літургію святого Іоанна Златоуста», 14 романсів і п'єс для скрипки «Спомин про дороге місце», оркестрував оперу «Орлеанська діва». Текст роману у віршах містить документальні підтвердження, часто цитуються уривки з листів Петра Чайковського або з листів до нього, подано творчі інтенції творення музичних шедеврів.

2017 року було надруковано *ліричний роман у віршах* (авторська номінація) А. Гудими «Приречені на любов» про найвищі почуття людського серця, про буденне й небесне в людському житті.

Роман у віршах Олесі Омельченко «Дивограй» (2017) має декілька авторських жанрових номінацій: *історико-філософсько-фантастичний роман-есе*, відповідно й декілька сюжетних ліній. Композиція роману ускладнена різножанровими вставками (легенди, замовляння, пісні, наукові твердження, молитви, листи), що набувають контекстуальної змістовності. Твір написано декількома віршованими розмірами, позначено великими хронологічними зміщеннями минулого, сучасного й майбутнього. Роман у віршах починається не «Прологом», як зазвичай, а переліком головних дійових осіб, як драматична поема, має п'ять сюжетних ліній. Без заглиблення в минуле, за розповіддю авторки, у жанровому трактуванні роману не було б означення «історичний» (сюжетна лінія «Дивограй»), без Космосу не було б означення «фантастичний» (сюжетна лінія «Космос»), без дослідження історії краю та його величних героїв не було б розділу «Історія ріднокраю», без віри у високість і людяність не з'явилася б сюжетна лінія «Єдність», врешті назва сюжетної лінії «Земля» взаємопов'язує минуле й майбуття єдністю протиріч Віри, Любові, Надії, що, загалом, оправдовує означення «філософський». Тема роману – всеохоплююча. Усі сюжетні лінії чергуються, тому повторюються назви головних сюжетних ліній, у які входять підрозділи з іншими назвами [Vilacka 2021b, с. 289].

Ідеї роману у віршах авторка розкриває в контексті національних проблем, порушує проблему духовності, репрезентуючи етнозакорінені образи, типові народнопоетичні архетипи як наскрізні символічні структури ментальності.

Серед жанрової авторської модифікації роману у віршах – *віртуальний роман* «Сарматка» (2016) Олега Бермана. «Сарматка» складається із шести глав: «Великий Степ», «Кам'яні баби», «Скіфи», «Дарій», «Аттіла», «Під знаком Діви», що переносять читача в атмосферу віддалених епох з реальними постатями, з реальними історичними подіями, з реінкарнаційно присутнім автором, з порушеними проблемами віри, філософії, пам'яті і сприймаються як завершені твори.

Висновки. Концептуально-теоретичне моделювання сучасного роману у віршах розглянуто з урахуванням авторської жанрової «свободи», авторського жанрового номінування та читацького жанрового визначення, оскільки структурна замкнутість і семантичне визначення жанру твору пов'язані з авторським началом, а розкутість і відданість – із читацьким. Жанровими новотворами сучасної романістики у віршах є: *історичний віршований роман, роман-пісня, роман-медитація у віршах, сатиричний, гротескний романи у віршах, віртуальний роман, історико-філософсько-фантастичний роман-есе, ліричний роман у віршах, роман-трилогія у віршах, лірично-музичний роман у віршах*. Це не означає, що творче оформлення тексту локалізоване у сфері автора, а змістове життя після оформлення належить сфері читача. У процесі дослідження стану та перспектив розвитку українського роману у віршах ХХІ століття не всі жанрові модифікації розглянуто ґрунтовно, у деяких акцентовано лише на авторських номінаціях, тому тема потребує глибшого дослідження як окремих творів письменників, так і загалом романів у віршах.

ЛІТЕРАТУРА

- Бернадська, Н. (2015). Постмодернізм і «пам'ять жанру». [У:] *Слово і Час*, 7, с. 74–78.
- Біляцька, В. (2017). *Український роман у віршах постколоніальної доби*. Дніпро, 398 с.
- Біляцька, В. (2021a). Емоційно-сміслові навантаження концепту *ДУША* в романі у віршах «Паломник» Ігоря Павлюка. [У:] *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*, 32, с. 76–86.
- Бовсунівська, Т. (2009). *Теорія літературних жанрів: Жанрова парадигма сучасного зарубіжного роману*. Київ, 519 с.
- Бовсунівська, Т. (2015). *Жанрові модифікації сучасного роману*. Харків, 368 с.
- Васьків, М. (2009). *Романні форми в українській літературі 1920–1930-х років*. Кам'янець-Подільський, 385 с.
- Горlach, Л. (2010). *Мамай. Мазепа. Історичні романи у віршах*. Київ, 364 с.
- Гудима, А. (2020). *Україна – це доля: Епопея*. Біла Церква, 800 с.
- Дзюба, І. (2011). *Є поети для епох*. Київ, 208 с.
- Забудський, І. (2008). *Малюнки долі*. Черкаси, 163 с.
- Ковалів, Ю. (2007). *Літературознавча енциклопедія*. У 2 т. Київ, 2, 624 с.
- Копистянська, Н. (2005). *Жанр, жанрова система у просторі літературознавства*. Львів, 392 с.
- Лексикон загального та порівняльного літературознавства*. Чернівці, 636 с.
- Лютій, Г. (2008). *«Мама-Марія» (роман-пісня)*. Запоріжжя, 392 с.
- Мотрич, К. (2008). Мотрині ночі: історичний роман. *Новочасна література*. Тексти. Тримісячник, 2. Київ, 106 с.
- Павлюк, І. (2018). *Паломник: роман-медитація у віршах*. Київ, 224 с.
- П'ятковська, Є. Д. (2012). *Віршований роман в українській літературі ХХ століття: особливості поетики*: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.01. Одеса, 20 с.
- Тодоров, Цв. (2006). *Поняття літератури та інші есе*. Київ, 142 с.
- Тютюнник, М. Г. (2021). *Історичні віршовані романи: Маруся Богуславка. Бунтарська галера. Іван Сірко*. Київ, 478 с.
- Федько, О. Ю. (2018). *Культурософські мотиви у романістиці Леоніда Горлача: особливості функціонування*: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.01. Київ, 22 с.
- Віласка, В. (2016). Молитва як фрагмент жанру в сучасному українському ліро-епосі. [W:] *CHRZEŚCIJAŃSKIE DZIEDZICTWO DUCHOWE NARODÓW SŁOWIAŃSKICH Literatura. Język. Kultura. Historia*. Białystok, Seria V, s. 283–296.

REFERENCES

- Bernads'ka, N. (2015). Postmodernizm i «pam'iat' zhanru» [Postmodernism and «genre memory»]. [U:] *Slovo i Chas*, 7, s. 74–78. (in Ukrainian)
- Biliats'ka, V. (2017). *Ukrains'kyj roman u virshakh postcolonial'noi doby* [Ukrainian novel in poems of the post-colonial era]. Dnipro, 398 s. (in Ukrainian)
- Biliats'ka, V. (2021a). *Emotsijno-smyslove navantazhennia kontseptu DUSHA v romani u virshakh "Palomnyk" Ihoria Pavliuka* [The emotional and semantic load of the SOUL concept in the novel in verse

“Pilgrim” by Ihor Pavlyuk]. [U:] *Scientific Notes of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University*, 32, s. 76–86. (in Ukrainian).

Bovsuniv's'ka, T. (2009). *Teoriia literaturnykh zhanriv: Zhanrova paradyhma suchasnoho zarubizhnoho romanu* [Theory of literary genres: Genre paradigm of the modern foreign novel]. Kyiv, 519 s. (in Ukrainian).

Bovsuniv's'ka, T. (2015). *Zhanrovi modyfikatsii suchasnoho romanu* [Genre modifications of the modern novel]. Kharkiv, 368 s. (in Ukrainian)

Vas'kiv, M. (2009). *Romanni formy v ukrains'kij literaturi 1920–1930-kh rokiv* [Novel forms in Ukrainian literature of the 1920s and 1930s]. Kam'ianets'-Podil's'kyj, 385 s. (in Ukrainian).

Dziuba, I. (2011). *Ye poety dlia epoch* [There are poets for eras]. Kyiv, 208 s. (in Ukrainian).

Horlach, L. (2010). *Istorychni romany u virshakh. Mamaj. Mazepa* [Historical novels in verse. Mamaj. Mazepa]. Kyiv, 364 s. (in Ukrainian)

Hudyma, A. (2020). *Ukraina – tse dolia: Epopeia* [Ukraine is destiny: Epic]. Bila Tserkva, 800 s. (in Ukrainian)

Zabuds'kyj, I. (2008). *Maliunky doli* [Pictures of fate]. Cherkasy, 163 s. (in Ukrainian)

Kovaliv, Yu. (2007). *Literaturoznavcha entsyklopediia* [Literary encyclopedia]. U 2 t. Kyiv, 2, 624 s. (in Ukrainian)

Kopystians'ka, N. (2005). *Zhanr, zhanrova systema u prostori literaturoznavstva* [Genre, genre system in the space of literary studies]. L'viv, 368 s. (in Ukrainian)

Leksykon zahal'noho ta porivnyal'noho literaturoznavstva [Lexicon of general and comparative literature]. Chernivtsi, 636 s. (in Ukrainian)

Liutyj, H. (2008). “*Mama-Mariia*” (roman-pisnia) [“Mother Mary” (novel-song)]. Zaporizhzhia, 392 s. (in Ukrainian)

Motrych, K. (2008). *Motryni nochi: istorychnyj roman* [Mother's night: a historical novel]. Novochasna literatura. Teksty. Kyiv, 2, 106 s. (in Ukrainian)

Pavliuk, I. (2018). *Palomnyk: roman-medytatsiia u virshakh* [Pilgrim: a novel-meditation in verse]. Kyiv, 224 s. (in Ukrainian)

P'iatkovs'ka, Ye. D. (2012). *Virshovanyj roman v ukrains'kij literaturi KhKh stolittia: osoblyvosti poetyky* [A novel in verse in Ukrainian literature of the 20th century: peculiarities of poetics]: Avtoref. dys. ... kand. filol. nauk: 10.01.01. Odesa. 20 s. (in Ukrainian)

Todorov, Tsvetan (2006). *Poniattia literatury ta inshi ese* [The concept of literature and other essays]. Kyiv, 142 s. (in Ukrainian)

Tiutiunnyk, M. H. (2021). *Istorychni virshovani romany: Marusia Bohuslavka. Buntars'ka halera. Ivan Sirko* [Historical verse novels: Marusya Bohuslavka. Buntarska Galera. Ivan Sirko]. Kyiv, 478 s. (in Ukrainian)

Fed'ko, O. Yu. (2018). *Kul'turosofs'ki motyvy u romanistytsi Leonida Horlacha: osoblyvosti funkcionuvannia* [Culturosophic motifs in Leonid Horlach's novels: features of functioning]: Avtoref. dys. ... kand. filol. nauk: 10.01.01. Kyiv, 22 s. (in Ukrainian)

Bilacka, V. (2021b). Molytva iak frahment zhanru v suchasnomu ukrains'komu liro eposi [Prayer as a fragment of the genre in the modern Ukrainian lyric epic]. [W:] *CHRZEŚCJAŃSKIE DZIEDZICTWO DUCHOWE NARODÓW ŁOWIAŃSKICH Literatura. Język. Kultura. Historia*. Białystok, Seria V, s. 283–296. (in Ukrainian)

Подано до редакції 06.03.2023 року
Прийнято до друку 08.04.2023 року